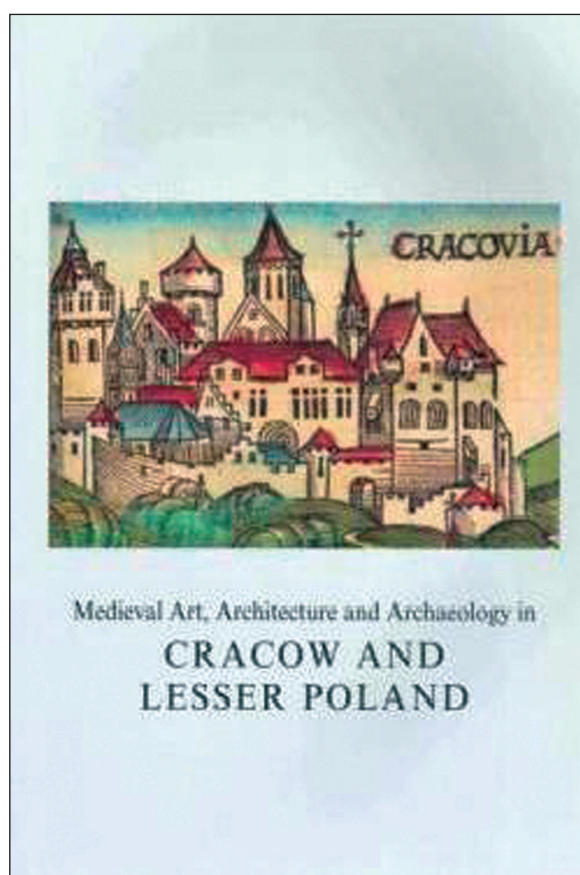

JAK NAS WIDZĄ Z DALEKA. O KSIĄŻCE:
*MEDIEVAL ART, ARCHITECTURE AND ARCHAEOLOGY IN CRACOW AND LESSER POLAND*¹

IZABELA KORCZYŃSKA

W pierwszych dniach lipca 2011 roku członkowie Brytyjskiego Towarzystwa Archeologicznego oraz zaproszeni goście spotkali się w sali odczytowej gmachu Biblioteki Jagiellońskiej na międzynarodowej konferencji o średniowiecznej sztuce, architekturze i archeologii na terenie Krakowa i w Małopolsce.

Brytyjskie Stowarzyszenie Archeologiczne (The British Archaeological Association) jest prestiżową instytucją, powstałą w roku 1843, na początku epoki wiktoriańskiej. Słowo „archaeological” należy zatem rozumieć w jego tradycyjnym, szerokim znaczeniu, któremu odpowiadał używany ówczesnie polski

¹ *Medieval Art, Architecture and Archaeology in Cracow and Lesser Poland*, (red. A. Rożnowska-Sadrei, T. Węclawowicz), BAA and Maney Publishing, Leeds 2014 [The British Archaeological Association Conference Transaction XXXVII].

termin „starożytnicze”². Stąd Stowarzyszenie nie koncentruje się bynajmniej na badaniach archeologicznych i archeologii, lecz wspiera badania interdyscyplinarne z zakresu historii architektury, sztuki oraz ochrony narodowego dziedzictwa. Jego założycielami byli Charles Roach Smith, Thomas Wright oraz Thomas Joseph Pettigrew – „dżentelmeni i naukowcy”, jak ich wtedy nazywano³. Cała trójka należała już wcześniej do Towarzystwa Antykwariuszy Londynu (The Society of Antiquaries of London), w pewnym momencie uznali jednak, że ów „starszy, arystokratyczny organ” zanadto koncentruje się na samym Londynie i niestety „brak w nim chęci i wigoru do walki o nowe”⁴. Już sama nazwa powstałego stowarzyszenia BAA wskazywać miała na rewolucyjne zmiany i nową jego organizację, której celem było dokumentowanie, zachowanie oraz publikowanie w Wielkiej Brytanii nowych odkryć archeologicznych. Jednym z ważniejszych zadań były coroczne kongresy, organizowane w celu wymiany poglądów pomiędzy uznanymi ekspertami a lokalnymi badaczami.

Obecnie BAA koncentruje swoją działalność na badaniach dotyczących architektury i sztuki średniowiecza, kładąc szczególny nacisk na nowe badania znaczących katedr, opactw i założeń klasztornych. Zgodnie z pierwotnym statutem organizuje również doroczne kongresy; od wielu lat także poza Zjednoczonym Królestwem. I oto w dniach 3–7 lipca 2011 roku 37. konferencja Stowarzyszenia odbyła się w Polsce – w Krakowie. Koncepcję merytoryczną kongresu oraz listę referentów przygotowała z ramienia Polski jako *Convenor*, znana z polskich publikacji historyk sztuki dr Agnieszka Rożnowska-Sadrei. Wspomagali ją jako *Honorary Conference Organisers*: historyk sztuki i literatury dr Abigail Wheatley oraz mecenas Kate Davey, także znany historyk architektury gotyckiej oraz prof. Tomasz Węclawowicz, polski członek BAA.

Inauguracja konferencji rozpoczęła się w gmachu *Collegium Maius* Uniwersytetu Jagiellońskiego, a obrady kontynuowano w Bibliotece Jagiellońskiej. Międzynarodowe grono uczestników z Wielkiej Bry-

tanii, Polski, Austrii, Francji, Niemiec i Stanów Zjednoczonych zaprezentowało szeroki zakres tematów poczynawszy od wpływów włoskich na polską architekturę romańską, po oddziaływanie astronomicznych traktatów na mecenat. Przedstawiono również artystyczne osiągnięcia średniowiecznych zakonów mniszych i mendykanckich.

Książka, która zawiera 14 wygłoszonych referatów, pod tytułem *Medieval Art, Architecture and Archaeology in Cracow and Lesser Poland* ukazała się pod koniec ubiegłego roku. Znalazły się w niej artykuły autorstwa tak wybitnych osobistości świata humanistyki, jak prof. Eric Campbell Fernie, były dyrektor londyńskiego Courtauld Institute of Art i były prezes wspomnianego Towarzystwa Antykwariuszy Londynu, prof. Michael Czajkowski z Open University, a zarazem Fellow of the Royal Astronomical Society, dr Zoë Opačić starszy wykładowca w Birkbeck Department of History of Art londyńskiego uniwersytetu (do niedawna: Birkbeck College of Art and Visual Media) i dr Alexandra Gajewski, członek wspomnianego Towarzystwa Antykwariuszy, wieloletnia Visiting Assistant Professor w University of Michigan (Ann Arbor), a ostatnio także w Centro de Ciencias Humanas y Sociales w Madrycie i wielu innych.

Poszczególne artykuły ułożone w kolejności stylistyczno-chronologicznej poprzedza krótki wstęp redaktorów naukowych pokrótce opisujący tematykę konferencji i jej przebieg. Polskiego czytelnika zainteresują zapewne artykuły zagranicznych autorów omawiające zabytki polskie. Reprezentują bowiem „spojrzenie z zewnątrz”, rewidując przy tym nasz stan badań i poszerzając kontekst porównawczy, a co szczególnie ważne precyzują znaczenie i rolę dzieł polskich w Europie Środkowej inaczej postrzeganą z naszego lokalnego, krótkiego dystansu.

Eric Fernie, ceniony mediewista, autor licznych publikacji o architekturze romańskiej⁵, poświęcił uwagę kościołowi św. Andrzeja w Krakowie⁶. Rozważył plan budowli ze szczególnym uwzględnieniem centralizacji rzutu podłużnego w odniesieniu do innych podobnych planów w Polsce i poza nią. Tekst uzupełniają liczne

² Por.: *Starożytnicze wiadomości o Krakowie: zbiór pism z pamiętników tyczących się opisowej i dziejowej przeszłości, oraz zwyczajów tej dawniej stolicy kraju, z dodatkiem różnych szczegółów Polaków mających, zebrał z rękopiśmiennych źródeł Ambroży Grabowski*, Kraków, nakładem i drukiem Józefa Czecha, 1852.

³ Virginia Hoselitz, *Imagining Roman Britain: Victorian Responses to a Roman Past*, Woodbridge, Suffolk – Rochester NY 2007, rozdz. 3 pt. *Gentlemen and Scientists*, s. 55 i n.

⁴ The Society of Antiquaries of London powstało w roku 1707. Por.: *History of the BAA by Dr Alexandrina Buchanan*, [w:] [http://](http://thebaa.org/about/history-of-the-baa/)

thebaa.org/about/history-of-the-baa/ [dostęp: 25.04.2015]. Obecnie „Królewskim Patronem” Towarzystwa jest Jego Królewska Wysokość Książę Ryszard Duke of Gloucester, a wśród Royal Fellows są Królowa Elżbieta II, Książę Karol i królowa Danii Małgorzata II.

⁵ Por. ostatnio wydaną monumentalną monografię: E Fernie, *Romanesque Architecture*, Yale University Press, New Haven and London 2014, s. 295, il. 388.

⁶ *The Church of St Andrew, Cracow*.

1. E. Fernie: widok kościoła św. Andrzeja na Okole w XIII w. (wg M. Orkisz MM InterActive Studio)
 1. E. Fernie: View church. Andrew's Okole in the thirteenth century (M. Orkisz MM InterActive Studio)

plany, fotografie oraz wirtualna rekonstrukcja kościoła wraz z otaczającą zabudową wg stanu z połowy wieku XIII⁷ (il. 1).

Alexandra Gajewski omówiła cysterskie kościoły Małopolski, skupiając się na zagadnieniu ich tożsamości z kulturą budowlaną Europy Zachodniej, filiacjach, recepcji wzorów, poszerzając znacznie dotychczasowy stan badań prezentowany przez polskich badaczy⁸. Analizę odkrytych niedawno w cysterskim klasztorze w Mogile reliktyw mechanicznego zegara z końca wieku XIII, jednego z najstarszych w Europie przeprowadził prof. M. Czajkowski. Autor postarał się

zrekonstruować rysunkowo mechanizm unikatowego zabytku i etapy jego zmian⁹ (il. 2).

Rozdział na temat sakralnej architektury oraz ceremoniału liturgicznego w Krakowie i w Pradze w latach 1335–1455¹⁰ opracowała dr Zoë Opačić, która przez wiele lat zajmowała się kulturą artystyczną na dworze cesarza Karola IV i jego artystycznym mecenasem. Interesująco porównała w nim działalność monarchy w Pradze oraz mecenas Kazimierza Wielkiego i jego następców w Krakowie podkreślając założenie nowej dzielnicy miasta i Akademii. Wykazała również ważną rolę kardynała Zbigniewa Oleśnickiego

⁷ Wykonana przez krakowskie studio Marcina Orkisz MM Interactive.

⁸ *Identity on the Edge: The Architecture of the Cistercian Abbeys in Lesser Poland.*

⁹ *The Clock Dial at Mogila Abbey and Possible Associated Clock Mechanisms.*

¹⁰ *Architecture and Ceremony in Cracow and Prague, 1335–1455.*

2. M. Czajkowski: relikty tarczy zegara w ścianie kapitulacza w cysterskim klasztorze w Mogiła (fot. T. Węclawowicz)

2. M. Czajkowski: Relics of the clock dial at the Chapter House wall in the Cistercian monastery in Mogiła (photo: T. Węclawowicz)

go w tworzeniu wyszukanego ceremoniału dworskiego Krakowa. „Nowe spojrzenie na *Pontificale Cracoviense* Zbigniewa Oleśnickiego” to tytuł referatu dr Constanzy Cipollaro (Universität Wien, Institut für Kunstgeschichte). Tekst koncentruje uwagę na znaczeniu pontyfikatu kardynała jako świadectwa bibliofilskiej pasji Oleśnickiego i jego politycznych ambicji. Cipollaro wskazała również na występujące w omawianym manuskrypcie teologiczne i ikonograficzne odstępstwa od znanych średniowiecznych kanonów przedstawieniowych, przesuwając nieco czas powstania manuskryptu.

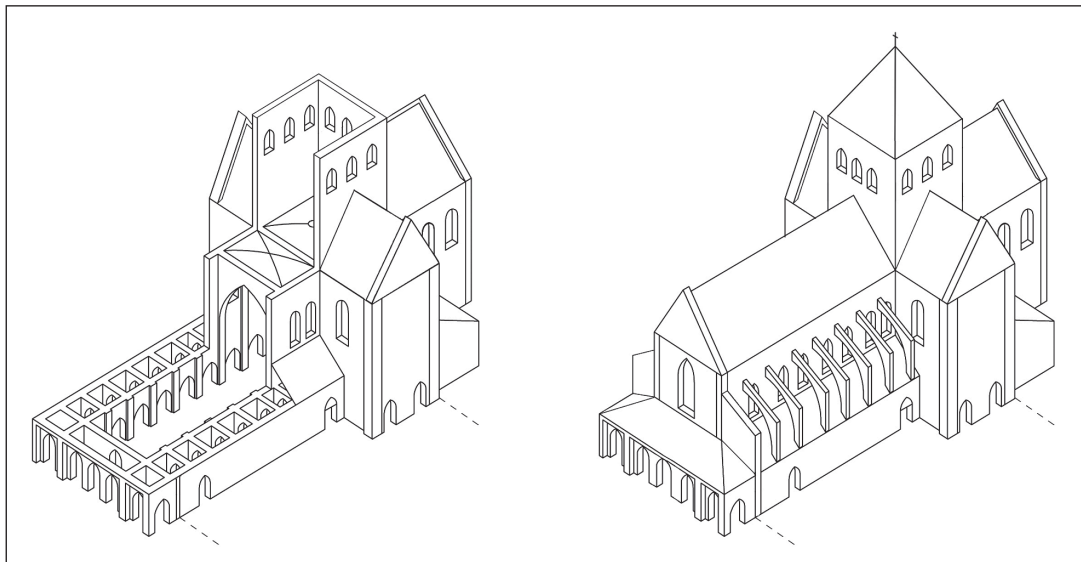
Unikatowy późnogotycki kamienny pręgierz z wrocławskiego rynku zaprezentowany w szerokim, euro-

pejskim kontekście¹¹ jest tematem rozdziału autorstwa prof. Achima Timmermana historyka architektury (University of Michigan, Department of the History of Art: Ann Arbor). Kolejny tekst dr. Gavina Simpsona geografa i ekologu (University College of London, Department of Geography, Environmental Change Research Centre) dotyczy zarówno historii gospodarczej, jak i historycznego krajobrazu i porusza interesującą kwestię handlu drewnem w Małopolsce i na Wybrzeżu Bałtyku oraz angielsko-polskie powiązania w handlu tym surowcem¹².

Publikacja zawiera również teksty polskich historyków sztuki. Tekst dr. Rafała Quirini-Popławskiego (Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego),

¹¹ „*Wer nicht recht tut den fureich vor rect*”: Wrocław's Late Gothic Pillory in Context.

¹² *Seeing the Wood for the Trees: Poland and Baltic Timber Trade c. 1250–1650*.

3. T. Węclawowicz: rekonstrukcja faz budowy kościoła w Mogiła w wiekach XIII i XIV (rys. autor)
 3. T. Węclawowicz : Reconstruction of the Cistercian church in Mogiła in the thirteenth and fourteenth centuries (drawn by the author)

zajmującego się rzeźbą romańską¹³ dotyczy rzeźbiarskiej dekoracji architektonicznych elementów w tzw. kościele św. Gereona na Wawelu. Poszerza on dotychczasowy kontekst porównawczy i wskazuje jednoznacznie na wzory włoskie przy realizacji tej ważnej, najpewniej konkatedralnej bazyliki z czasów panowania Kazimierza Odnowiciela¹⁴. Nowo odkryte reliktory fundamentów kaplicy króla Kazimierza Wielkiego w dominikańskim kościele pw. św. Trójcy w Krakowie opisał i zinterpretował dr Marcin Szymba (Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego)¹⁵.

Uzupełnieniem artykułu dr Alexandry Gajewski są teksty polskich naukowców prowadzących badania w klasztorach cysterskich. Prof. Tomasz Węclawowicz (Wydział Architektury i Sztuk Pięknych Krakowskiej Akademii im. A. Frycza Modrzewskiego), informuje o najnowszych ustaleniach po niedawnych pracach konserwatorskich w klasztorze cysterskim w Mogiła. Rekonstrukcja kościoła z wieżą transeptu i z tzw. rajska przedsiönkiem (il. 3) zmienia zasadniczo dotychczasowe wyobrażenia o architekturze tego zakonu w Małopolsce¹⁶. Dr Beata Kwiatkowska-Kopka (Zamek Królewski na Wawelu) przedstawia natomiast

wyniki swoich odkryć archeologicznych dokonanych w małopolskich zespołach cysterskich: w Jędrzejowie, Szczyrzycu i Koprzywnicy (il. 4), które także zmieniły stan wiedzy o ich chronologii oraz fazach budowy poszczególnych budynków w zespołach klasztornych¹⁷.

Zapowiadane relacje liturgii z astrologią zostały zaprezentowane w książce przez ks. dr. hab. Dariusza Tabora (Instytut Historii Sztuki i Kultury Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II) i dotyczą tzw. Płyty Orantów zachowanej w pozostałościach romańskiej krypty w kolegiacie w Wiślicy¹⁸. Natomiast dr hab. Marek Walczak (Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego) ponowił próbę interpretacji postaci na ścianach tumbi króla Kazimierza Wielkiego w wawelskiej katedrze i opierając się na obszernym materiale porównawczym powiązał ideowe treści nagrobka z ówczesną ideą polityczną określaną jako *corpus rei publicae*¹⁹. Inspirująca od lat wielu badaczy sztuka Wita Stwosza skłoniła dr. Wojciecha Walanusa (Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego) do prześledzenia jej wpływu na późnogotycką rzeźbę w Krakowie i Małopolsce w kolejnych dekadach po wyjeździe mistrza z Krakowa do Norymbergi²⁰.

¹³ Por.: R. Quirini-Popławski, *Rzeźba przedromańska i romańska w Polsce*, Kraków 2006.

¹⁴ *The Oldest Fragments of Sculptural Decoration from Wawel Hill*. O tzw. podwójnej katedrze na Wawelu, por. ostatnio: T. Węclawowicz, *Królewski kościół katedralny na Wawelu. W rocznicę konsekracji 1364–2014*, Kraków 2014, s. 27–46.

¹⁵ *The Chapel of Casimir the Great at the Dominican Church of the Holy Trinity, Cracow*.

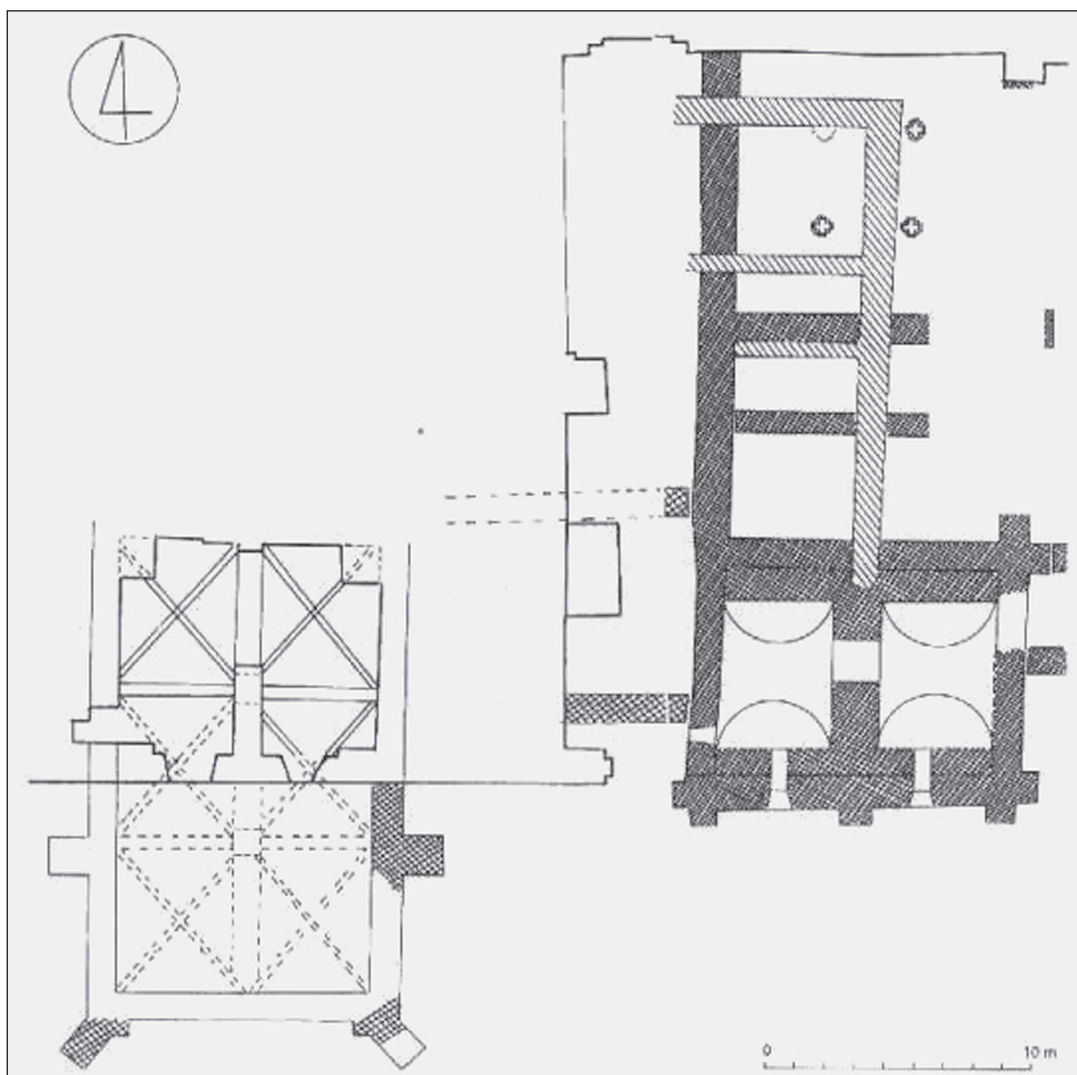
¹⁶ *The Cistercian Abbey at Mogiła: The Latest Research and New Questions*.

¹⁷ *Archaeological Excavations at the Cistercian Monasteries of Jędrzejów, Szczyrzyc and Koprzywnica*.

¹⁸ *Liturgy and Astrology: The „Orantes“ on the Crypt Floor in the Collegiate Church at Wislica*.

¹⁹ *The Figures on the Sides of the Tomb-Chest of King Casimir the Great: A Reassessment of the Iconography of the Polish Kingdom Reborn*.

²⁰ *Veit Stoss and Late Gothic Sculpture in Lesser Poland: Selected Issues*.

4. B. Kwiatkowska-Kopka: relikty fundamentów klasztoru w Jędrzejowie. Po prawej skrzydło wschodnie, u dołu po lewej refektarz (rys. autorka)

4. B. Kwiatkowska-Kopka: relics of the foundations walls at the Cistercian Monastery in Jędrzejów. The eastern wing on the right and the refectory down on the left (drawn by the author)

Niewątpliwie omawiana publikacja podnosi rolę Krakowa jako znaczącego ośrodka artystycznego w wiekach XIII, XIV i XV. Stanowi ważny krok ku aktualizacji stanu badań nad sztuką wieków średnich w Polsce. Różnorodność tematów i zagadnień podejmowanych przez autorów, które traktują nie tylko o stylu, ikonografii, ceremoniale czy mecenacie, ale też o polityce, ekonomii, prawie, filozofii, teologii czy nawet horologii, handlu, budowie statków stanowi ważne, interdyscyplinarne osiągnięcie środowisk

naukowych europejskich badaczy zainteresowanych średniowiecznym Krakowem i jego regionem, nadal jeszcze niedostatecznie obecnym w zachodniej literaturze. Książka ma szansę wypełnić nieco tę lukę, a krakowskie przedsięwzięcie British Archaeological Association być może nie będzie ostatnim w intrygującym świecie średniowiecznej sztuki w Polsce.

*Izabela Korczyńska, mgr
Biblioteka Uniwersytetu Jagiellońskiego*